

РЕЦЕНЗІЇ

ДІАЛОГ МІЖ ЦИВІЛІЗАЦІЯМИ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

(Рецензія на монографію Губаня Р.В. Міжнародно-правові аспекти розвитку діалогу між цивілізаціями. – К., 2010. – 226 с.)

На сьогоднішній день стає все більш зрозумілим той факт, що розв'язання глобальних проблем, які постають перед людством є неможливим без врахування культурної різноманітності сучасного світу. Міжнародне право, яке протягом тривалого часу розвивалося перш за все під впливом християнських держав західної цивілізації, в період після створення ООН зазнає все більшого впливу з боку держав Азії та Африки, які належать до інших цивілізацій. Представники цих держав наголошують на тому, що сучасне міжнародне право повинно увібрати до себе досягнення всіх регіонів, а не тільки країн Заходу. Тому не дивно, що в останні десятиріччя ідея діалогу між цивілізаціями починає все частіше знаходити відображення у документах ООН та інших міжнародних організацій. Так, ще у 1998 році Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію 53/22, згідно з якою 2001-й рік був проголошений «Роком діалогу між цивілізаціями під егідою Організації Об'єднаних Націй». Ідея діалогу між цивілізаціями отримала подальший розвиток у такому важливому міжнародно-правовому документі, як «Декларація тисячоліття», яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 8 вересня 2000 року. У пункті 6 першого розділу зокрема наголошувалося, що «необхідно активно заохочувати культуру світу та діалог між усіма цивілізаціями». Особливо важливе значення мала резолюція 56/6 «Глобальний порядок денний для діалогу між цивілізаціями», прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 9 листопада 2001 року. У тексті цієї резолюції знайшли своє відображення визначення, мета, принципи та учасники діалогу між цивілізаціями, а також була сформульована програма дій щодо сприяння цьому процесу. Тема діалогу між цивілізаціями отримала розвиток і в документах, прийнятих під егідою таких міжнародних організацій як ЮНЕСКО, Європейський Союз, Рада Європи тощо. Генеральна Асамблея ООН також не залишала це питання поза увагою, оголосивши 2010 рік міжнародним роком зближення культур.

Тому слід вітати появу такої актуальної праці як монографія Р.В. Губаня «Міжнародно-правові аспекти розвитку діалогу між цивілізаціями». Ця досить змістовна наукова праця присвячена розкриттю доктрини та практики міжнародного права у сфері здійснення діалогу між цивілізаціями. Варто відзначити, що монографічне дослідження Р.В. Губаня це перша у вітчизняній (а можливо і не тільки у вітчизняній) міжнародно-правовій літературі спроба здійснити комплексне дослідження такого складного і багатогранного явища як діалог між цивілізаціями у контексті міжнародного права. Автор рецензованої роботи поставив перед собою досить складне завдання і варто відзначити, що йому загалом вдалося виявити особливості міжнародно-правових стандартів щодо згаданої проблематики. Монографію характеризують такі риси, як логічність і послідовність викладу матеріалу. Автор використовує солідну джерельну базу, яка включає праці вітчизняних та зарубіжних юристів-міжнародників, філософів, політологів, істориків, культурологів, а також великий масив міжнародних договорів, резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, документів інших органів ООН, матеріалів дипломатичного листування, актів внутрішнього законодавства України та інших держав. Те що автор роботи не є так би мовити «чистим» юристом-міжнародником, в даному випадку грає на користь дослідженню, оскільки проблема діалогу між цивілізаціями може бути розкрита лише з застосуванням наукового інструментарію різних соціально-гуманітарних наук. Отже, можна констатувати, що дослідження Губаня Р.В. безперечно має значну теоретичну і практичну цінність.

Як позитивну рису рецензованої роботи можна відмітити її продуману структуру, яка дає можливість читачу послідовно ознайомитися з поняттям та генезисом діалогу між цивілізаціями в міжнародному праві та побачити як цей процес втілюється в діяльності ООН. Робота складається з трьох розділів. Перший розділ присвячений визначенню поняття «цивілізація» та «діалог між цивілізаціями», а також розгляду історії міжнародного права під

кутом зору діалогу між цивілізаціями. Автор наголошує на тому, що «цивілізація – це складне динамічне соціальне явище, яке необхідно розглядати з точки зору двох аспектів. Вираженням суб'єктивного аспекту є самоідентифікація, об'єктивного – політичні, економічні, соціальні, культурні критерії, проте основним все ж є релігія і її концентроване вираження – правова система» (стор. 26). Можна погодитися з твердженням автора, що визначення діалогу між цивілізаціями, яке дається у статті 1 резолюції 56/6 Генеральної Асамблеї ООН (процес, який проходить у середині цивілізацій, та на їх межі, заснований на загальній участі та колективному бажанні вчитися, відкривати для себе та вивчати концепції, виявляти сфери спільного розуміння й основні цінності та зводити різні підходи до єдиного цілого за допомогою діалогу) носить дещо узагальнюючий та декларативний характер і не розкриває повністю зміст цього багатогранного поняття. На думку автора праці «діалог між цивілізаціями – це діалог між представниками різних філософсько-правових доктрин як на локальному, національному, так і міжнародному рівнях» (стор. 26). Досліджуючи генезис діалогу між цивілізаціями в міжнародному праві, автор приходить до висновку, що у стародавній період, а також у часи середньовіччя та навіть нового часу контакт між цивілізаціями відбувався головним чином через торгівлю та через війну, хоча зрозуміло, що сам стан постійних конфліктів ніяким чином не сприяв розвитку зв'язків між державами, які належали до різних цивілізацій. Розглядаючи історію міжнародного права під кутом зору розвитку діалогу між цивілізаціями, Р.В. Губань дійшов до цілком слушного з нашої точки зору висновку, що основним критерієм для розмежування етапів розвитку діалогу між цивілізаціями є ставлення до правомірності ведення війн (стор. 56). Однак твердження автора про становлення в міжнародному праві нового комплексного «мегапринципу» діалогу між цивілізаціями (стор. 58 та 61) є, на нашу думку, дещо спірним та передчасним, оскільки необхідною ознакою принципу міжнародного права має бути його нормативне закріплення в чинних міжнародно-правових документах, наділених обов'язковою юридичною силою, та застосування його у міжнародній судовій практиці. Декілька резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, в яких йде мова про розвиток діалогу між цивілізаціями, навряд чи дають достатньо підстав стверджувати про формування такого «мегапринципу» міжнародного права. До речі, достатньо дискусійним є і виокремлення такого принципу міжнародного права, як принцип мирного співіснування держав, на який теж неодноразово посилається автор. В той же час, автор абсолютно правий, коли стверджує, що юридичний зміст всіх основних принципів міжнародного права – це по суті і є те, що називається діалогом між цивілізаціями.

У другому розділі монографії мова йде про відображення концепції діалогу між цивілізаціями в документах ООН, а також досліджується питання реформування Ради Безпеки ООН у цьому контексті. Автор здійснив комплексний аналіз всіх документів ООН та ЮНЕСКО, які тією чи іншою мірою стосуються концепції діалогу між цивілізаціями, однак дійшов висновку, що «ці резолюції носять дещо абстрактний характер і не належним чином розкривають суть діалогу між цивілізаціями, наслідком чого є відсутність дієвих заходів на рівні світового співтовариства із її реалізації» (стор. 87-88). Заслугове на увагу пропозиція автора розпочати підготовку проекту конвенції, яка б була присвячена діалогу між цивілізаціям і містила б обов'язок держав сприяти міжконфесійному порозумінню (стор. 88). Щодо реформування Ради Безпеки ООН, то варто відзначити, що реорганізація структури та розширення кількості членів цього органу ООН є одним з найбільш актуальних питань, що постають перед ООН на сьогоднішньому етапі розвитку цієї універсальної міжнародної організації. Хоча існує досить ґрунтовна міжнародно-правова та політологічна література з цього питання, однак спробу розглянути реформу Ради Безпеки ООН в контексті концепції діалогу між цивілізаціям, без перебільшення можна визнати новаторською. Проаналізувавши різні варіанти реформи Ради Безпеки ООН, автор пропонує свій власний, в основу якого покладено цивілізаційний критерій, оскільки він є одним з найстабільніших. «Тому нам видається прийнятним, якщо до Ради Безпеки ООН будуть входити США, як постійний член Ради Безпеки ООН і як держава, чий внесок у бюджет ООН є найбільшим, Японія, як

представниця окремої цивілізації і держава, яка вносить до бюджету ООН кошти в розмірі майже 20 % (друге місце за цим показником після США), Європейський Союз (за виділення у Раді Безпеки постійного місця для ЄС висловлюється Німеччина), Індія, Китай, Росія (як нинішній постійний член Ради Безпеки і яка може накласти вето на проект реформи у разі можливості її виключення із списку постійних членів Ради Безпеки ООН, а крім того, і представник православної цивілізації), а також мали б бути виділені місця у Раді Безпеки для країн Латинської Америки, Африканського Союзу, Організації Ісламська конференція. Крім того, саме при такому підході буде врахований і географічний критерій, про який йдеться в ст. 23 Статуту ООН», - зазначає він (стор. 112). Зрозуміло, що на практиці реалізація такого проекту неминуче зіткнеться зі значними труднощами і навряд чи така схема на сьогоднішній день отримає підтримку в Раді Безпеки та Генеральній Асамблеї ООН, однак сама постановка такого питання безперечно сприятиме пошуку оптимальної моделі реформування Ради Безпеки ООН.

Розділ III монографії присвячується розгляду впливу концепції діалогу між цивілізаціями на забезпечення прав людини в міжнародному та національному праві. Автор ґрунтовно досліджує історію розвитку міжнародно-правового регулювання права на свободу віросповідання, починаючи від Аугзбурзького миру 1555-го року, і закінчуючи Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 та іншими чинними універсальними та регіональними міжнародно-правовими документами в сфері захисту прав людини. Можна в цілому погодитися з його твердженням, що незважаючи на наявність великого масиву міжнародно-правових документів, ідея терпимості поки що не набула необхідної підтримки всього світового співтовариства. В монографії наголошується на тому, що «проблема діалогу між цивілізаціями (а в даному випадку краще сказати в середині цивілізації або на межі дотику цивілізацій) є актуальною і для України. І не лише тому, що кількість мусульман в Україні досить швидко зростає, але також і тому, що в Україні є місця компактного проживання кримськотатарського народу, представники якого в своїй переважній більшості сповідують іслам. Крім того, на території України збільшується кількість і прихильників різних християнських конфесій, як-от: православні, католики, протестанти, і між ними теж досить часто виникають непорозуміння» (стор. 148). Аналізуючи проблеми, які виникають у зв'язку з міжконфесійними конфліктами, автор наводить великий фактичний матеріал, пов'язаний з так званім «карикатурним скандалом» - тобто публікацією датською газетою серії карикатур на пророка Мухаммеда (стор. 148-153) та виходом до кінопрокату фільму «Код да Вінчі», який багатьма християнами сприймається як такий, що ображає їхні релігійні почуття (стор. 158-160). Заслужують на увагу пропозиції автора внести деякі зміни до чинних нормативно-правових актів України, спрямовані на покращення міжконфесійних взаємовідносин.

Монографія розрахована на широке коло читачів – вона може зацікавити не тільки юристів-міжнародників, політологів та істориків, але й всіх, хто цікавиться актуальними проблемами сучасного міжнародного життя.

Савчук Костянтин Олександрович

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник відділу

міжнародного права та порівняльного правознавства

Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України